

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ EĞİTİMİNE GENEL BİR BAKIŞ

Yasin YILMAZ*

Öz

Allah'a inanan güzel ahlakla teçhiz edilen erdemli bir toplum oluşturmayı amaçlayan Hz. Peygamber için bunu gerçekleştirmede, ilim, eğitim ve öğretim bir hayat felsefesi olmuştur. Buna paralel olarak onun çalışmalarında ve sözlerinde bilgi, öğrenme, öğretme, öğrenci ve öğretmene büyük önem verildiği görölmektedir. İnsanların karanlıktan aydınlığa çıkması için bütün imkânları kullanmıştır. Ancak Hz. Peygamber'in yaptığı eğitim ve öğretimi kendi döneminin sosyal ve fizikî şartları, ihtiyaçları ve metotları çerçevesinde gerçekleştirdiğini unutmamak gerekir. Dönemin şartlarının, imkânlarının ve olumsuzluklarının çok fazla olmasına rağmen, Hz. Peygamber'in eğitim ve öğretim konusunda bugün dahi geçerliliğini koruyan evrensel nitelikteki uygulamaları bizim için çok önemlidir. Modern çağların insanları olan günümüz insanların onun eğitim ve öğretim sisteminden istifade edeceği çok yönlerin olduğu kanaatindeyim.

Anahtar Kelimeler: Peygamber, Hz. Muhammed, İlim, Okuma, Yazı, Eğitim, Öğretim, Öğretmen, Suffe, Mescit

Abstract

An Overview of the Period of Education of the Prophet

Believe in God are equipped with good moral values that aim to build a virtuous society Hz. Prophet for doing so, science, education and training has been a philosophy of life. Parallel to this, saying its studies and information, learning, teaching, student and teacher are given great importance. Used all the possibilities for the emergence of people from darkness to light. However, Hz. The period of his training and teaching of the Prophet's own social and physical conditions, carried out within the framework of the needs and methods must not be forgotten. Conditions, education and training

* Dr., Öğretmen, MEB Ankara Tevfik İleri Anadolu İmam Hatip Lisesi,
yasinyil_63@hotmail.com

opportunities, and although a lot of negativity about the universal nature which are valid even today is very important for our applications. The modern humans of modern times, people will benefit from his education and training system that many aspects of blood I believe that aspects.

Keywords: Prophet, the Prophet. Muhammad, Science, Reading, Writing, Education, Training, Teacher, suff, Masjid

Giriş

Eğitim, kişide istenilen yönde kalıcı davranış değişikliği meydana getiren olgu diye tanımlanmıştır. Eğitimin hammadresi insandır. İnsan, bu dünyaya öğrenerek mükemmele ulaşmak için gönderilmiş bir varlık olup, doğumundan ölümüne kadar devamlı eğitimle iç içedir. Aynı zamanda sosyal bir varlık olan insan, sosyal bir çevre içinde yaşamak zorundadır. İnsanın kendisini yaşadığı çevrenin etkisinden kurtarması mümkün değildir. Dolayısıyla insan, çevresinden gelen etkilere karşı tepkiler geliştirerek devamlı girişimlerde bulunur ya da onun etkilerini kabul eder. Bunun sonucunda insanın, çevresinde kendini kuşatan olgularla gerek aktif, gerekse pasif etkileşme sonucunda yeni bilgiler, beceriler ve tavırlar kazanarak davranışlarında değişimler meydana gelir. Bu durum kişinin hayatının sonuna kadar devam eder. İnsanı yaratan Yüce Allah, hayatın çeşitli safhalarında, ona belli sorumluluklar yükleyerek kişinin Yaratana ve diğer varlıklara karşı davranışlarını ölçmektedir. Bundan dolayı da hayat bir imtihan olmuştur. (Mülk 67/2) Allah, insanların doğru, dürüst ve âdil bir şekilde hayatlarını devam ettirmeleri için de yine insanlar arasında öğretmenler görevlendirmiş ki bunlara peygamberler denir. Peygamberler, gönderildikleri toplumlardaki insanları bozulmuş, unutulmuş ve hatta kaybolmuş güzel seciyelerini tekrar ihya ederek, onları eğitmeye çalışmışlardır. Peygamberler Tarihi'ne baktığımız zaman bu konuyu teyit eden çok sayıda örneklere ulaşabiliriz.

Hız. Muhammed (sav) insanî değerlerden ve eğitimden tamamen yoksun bir topluma muallim olarak gönderilmiştir. Çünkü bir öğretici olarak gönderildiğini bizzat kendisi şöyle ifade etmektedir: “*Allah beni bir muallim (öğretmen) olarak göndermiş bulunuyor.*” (İbni Mâce Mukaddime: 229) Gerçekten Hız. Muhammed'in (sav) gönderildiği dönemde, hem içinde bulunduğu toplum hem de bütün insanlık ilahî mesajdan tamamen uzaklaşmış ve insanî değerlerden de birçoğunu kaybetmişti. O dönemde insanlığın üstüne inkâr, sapıklık ve ahlaksızlık kâbusu çökmüş, insanlık dinî, ruhî, sosyal ve siyasî bir karanlık içerisindeydi. Kendisini böyle bir toplum içerisinde bulan Hız. Muhammed'in sosyal yapıda bir değişiklik meydana getirebilmesi için yapması gereken ön-

celikli iş, dinî, ahlakî ve sosyal eğitimi temelden ele alıp insanî standartlara çıkarmasıydı. Yüce Allah bu sebepten olmalıdır ki, Hz. Muhammed'e (sav) tebliğden önce okumasını yani eğitimi emretmiştir (Alak 96/1-5). Diğer yandan Kur'ân-ı Kerim, Hz. Muhammed'in (sav) ilâhî tebliğ görevinin ne olduğunu açıklarken, bunun bir öğretim işi olduğunu belirtmiştir (Bakara 2/129). Bu ifadeler bize, Hz. Muhammed'in (sav) ilâhî yönlendirmelerle görevinin, insanlığı hem dünya hem de ahirette mutluluğa ulaştırarak olan yeni kültür ve manevi değerlerin tebliği ve bu değerlerin benimsetilmesindeki rolünün eğitimcilik olduğunu belirtmektedir.

İslam'da Eğitim

Hz. Muhammed (sav)'e peygamberlik verilmeden önce Arapların yaşadığı döneme "*Cahiliye Çağı*" deniliyordu. Bu dönemde insanı erdemli hale getirecek eğitim adına hiçbir faaliyet görülmemektedir. Çünkü insanlar sadece kendi çıkarını düşünen bireyler olup, onlar şefkat, merhamet, eşitlik ve adalatten tamamen uzaktı. Bundan dolayı da toplumun köklü olarak bir eğitime organizasyonuna ihtiyacı vardı.

Hz. Muhammed (sav), içinde doğduğu ve yaşadığı bu toplumda insanın erdemli olması için, önceden önem verilmeyen ya da bilinmeyen birçok kelimeye anlam katarak canlılık kazandırmış, insan ve eğitim kavramları etrafında anlamlı ve tutarlı bir sistem oluşturmuştur. Bütün peygamberlerin temel aldığı eğitim içerisinde ilk etapta dikkat çeken okuma (bu kelime İslam'ın ilk emri olmuştur), yazma, kalem, kâtip, muallim, mektep, öğretim, duyular, kalp, inanç, davranış v.b. kelimelerin önem kazandığı canlı ve yepyeni bir zihniyet ve anlayış oluşturmuştur (Parladır 1994: IV, 419). Böylece İslâmî öğretim veya başka bir ifade ile inanç ve davranışların geliştirilmesi çalışmasında başarılı olmuş, yirmi üç senenin sonunda faziletli, temel ilkeleri olan yepyeni değerleri benimseyen ve yaşayan medenî milletlere örnek olan bir toplum doğmuştur.

A. Hz. Muhammed Döneminde Eğitim

Hz. Muhammed'in eğitim anlayışının özünde "*iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak*"¹ vardır. Bunu gerçekleştirirken ferdin ve toplumun psi-

1 İslâmî eğitimin temeli, insanlara sevgi ve hoşgörü ile yaklaşan erdemli bireyler ve toplumlar meydana getirmeye dayanmaktadır. Amacı ise kendisine ve başkalarına zarar vermeyen, hem dünyası hem de ahiretini düşünen onun için hazırlanan insan oluşturmaktır. (Bkz; Âl-i İmran, 3/104, 113-114; Tevbe, 9/71, 112; Lokman, 31/17)

kolojik ve sosyal durumlarını göz önünde bulundurarak tedricî olarak hareket edip akılları ikna ve kalpleri tatmin yolunu seçmiştir. Bundan dolayı planlı ve programlı eğitim hamlesini Medine’de başlatmış ve yavaş yavaş faziletli bir toplumu teşekkül ettirmiştir. Ancak burada eğitim hamlesini Medine’de başlatmış derken, Mekke’de eğitim yapılmamış anlamı çıkarılmaması gerektiğini de belirtmek gerekir. Çünkü Hz. Peygamber Mekke’de de eğitim çalışmalarında bulunmuş fakat Kureyş’in karşı çıkmasından dolayı çok sınırlı bir alanda kalmıştır. Zaten hicretin sebeplerinden biri de bu çalışmalara Mekke’nin uygun olmamasıdır.

Hicretten sonra sistemli ve organizeli bir şekilde eğitime başlayan Hz. Muhammed, öncelikle “def’i şer celbi nef’a racidir” (Berkî 1982: 21) kuralına göre Medine’de iki yönlü çalışma yapmıştır:

Önce bireyi ve sosyal hayatı yok eden, toplumu tamamen sarmış olan her türlü kötülükleri ortadan kaldırmıştır. Zulüm, rüşvet, kibir, ayrımcılık, içki, kumar, neseple övünme ve ana-babaya isyan gibi kötü âdetlerin insanları ikna ederek toplum hayatından temizlenmesini sağlamıştır.

Kaldırdığı kötü adetlerin yerini boş bırakmayarak insanı maddî ve manevî olarak yükseltecek ve özlemine duyduğu mutluluğa ulaştıracak yeni değerler kazandırmıştır. İçinde doğduğu ve büyüdüğü toplumda pek olmayan doğruluk, emanet, ana-babayı ziyaret (sıla-ı rahim), komşu hakkı, borçluyu rahatlatmak, fakirlikten uzak durmak, yumuşak huyluluk, hizmetçiye iyi muamelede bulunma gibi toplumu ayakta tutan, barış ve huzur içinde yaşamalarını sağlayan güzel ahlakın esaslarını ortaya koymuştur.

Hz. Muhammed yaptığı eğitim çalışmalarında bazen konuşarak bazen yaşayarak, faziletli insanın yetişmesi için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayarak her türlü gayreti göstermiştir.² Yani insan ve toplumun mutluluğu için gerekli olan güzel ahlak adına kalıcı ne varsa yapmıştır. Müslümanlar üzerinde sözleriyle ve yaşayışıyla büyük etki yaparak, sonunda sahabe denilen, güzel vasıflarla teçhiz edilmiş bir toplum meydana getirmiştir.

Hz. Muhammed’in eğitim çalışmalarından genel olarak bilgi verdikten sonra, onun Mekke ve Medine’deki eğitim çalışmalarını değerlendirmeye çalışalım.

2 Bununla ilgili olarak başta Buhârî ve Müslim başta olmak üzere Kütüb-i Sitte’de çok sayıda hadis bulunmaktadır. (Bkz; Buhârî, “İlim, 53”, “İlim, 11”, “Rekaik, 3”; Müslim, “Kıyamet, 19”, “Rika, 27”; Tirmizi, “Edep, 80”)

1. Mekke Döneminde Eğitim

Bu dönem, Müslümanların işkence ve eziyet altında olduğu, pek az kimsenin Hz. Muhammed'in yeni öğretisine katıldığı devirdir. Bu dönemde şartların tamamen aleyhine olmasına rağmen Hz. Peygamberin eğitim-öğretimde hiçbir zaman ümitsizliğe düşmediği görülür. Çünkü kendisine gelen ilk ayetlerin “*oku*” emri ile başlaması ve bütün ilimlerin gelişmesinde ve korunmasında temel unsur olan “*kalemin övülmesi*” (Kalem 68/1) gözden kaçmamaktadır. O bir hadisinde “*Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir*”, (Tirmizî Tefsir-i Duhan: 68) buyurur. Mekke'de şartlar uygun olmasa da mevcut imkânlar içerisinde eğitim yapıldığına delil, ilmin araştırılmasını emreden ya da başka vesilelerle ilim alanına giren âyetlerin hemen hemen hepsinin bu dönemde indirilmiş olmasıdır. (Hamidullah 1990: II, 765) Böylece İslâm'da temel olgunun eğitim olduğu ve insanların ancak eğitim-öğretimle Allah'ın istediği erdemli bir kul olabilecekleri, bunun sonucunda da ahenkli, adil ve düzenli bir toplumun oluşturulacağı ortaya çıkmaktadır.

İlâhî bir mesaj getiren bir peygamberin, şartlar ne olursa olsun, öncelikle içinde yaşadığı, büyüdüğü ve faaliyet gösterdiği toplumu eğitmekten başka yapacağı bir görev yoktu. Bundan dolayı bildiğini ve kendisine bildirilene öğretmenin önemini çok iyi bilen Hz. Muhammed, eğitimin olmazsa olmaz şartı olan ilme de büyük değer vererek onu teşvik etmiştir. Nitekim Kur'an'ı Kerim de bu konuya çok sayıda âyette açıklık getirilmiştir. (Bakara 2/129,151,159,174; Tevbe 9/122; Nahl 16/43; Tâhâ 20/114; Kasas 28/80; Zümer 39/9; Mücadele 58/11; Abese 80/1-4; Alak 96/1-5) Belirlediği sistemle hareket eden Hz. Peygamber her türlü işkence, sıkıntı ve olumsuzluklara rağmen yaptığı plan ve programla eğitim ve öğretim görevine devam etmiştir. Bunun sonucunda da bütün kısıtlamalara rağmen aşağıdaki faaliyetleri gerçekleştirmede muvaffak olduğunu görmekteyiz:

a. Hz. Peygamber ilk vahyi almasıyla ilk defa muallim-talebe-tedristen (öğreten-öğrenen-öğretim) ibaret temel unsurlarla dinî, ahlakî ve değer eğitim ve öğretimini başlatmıştır. Göreve başlamasıyla dört kişiden oluşan ilk öğrencileri (Ebubekir, Hatice, Ali ve Zeyd) hemen ortaya çıkmıştır. Daha sonra bu eğitimi üç yıl gizli olarak gerçekleştirip, öğrencilerinin sayısını arttırmaya çalışmıştır. (İbn İshak 1424/2004: I, 187; İbn Hişam 1426/2005: 238; İbn Sa'd 1405/1985: I, 199-200)

b. İlâhî çağrı üç yıl gizli yapıldıktan sonra, aleni davet emrini alması üzerine (Hicr 15/94) Allah'ın yakın akrabalarını eğitime emriyle de, (Şuarâ 26/214) eğitimi açıktan yapmaya başladı. Bunun içinde önce evinde verdiği bir ziyafetle ilâhî öğretiyi yakın akrabalarına, (İbn İshak I, 188) daha sonra

Safa Tepesinde topladığı Mekkelilere bildirmiştir. (İbn Sa'd 1405/1985: I, 200)

c. Açıkta davetin başlaması üzerine Mekkeliler ona karşı şiddeti artırmaya başladılar. Bunun üzerine Hz. Muhammed ve Müslümanlar “*Dâru'l-Erkâm'da*” kalarak dinî öğretime burada devam ettiler. Böylece bu ev Mekke'de ilk eğitim-öğretim yeri olma özelliğine sahip olmuştur. Çünkü burada, gelen vahiyler yazılıyor, okunuyor, Hz. Peygamber (sav) tarafından açıklanarak ilk dinî bilgiler ve pratikler öğretiliyordu. Dâru'l-Erkâm'da yapılan eğitimin en dikkat çekici örneği, hicretten önce Medine'ye öğretmen olarak gönderilen Mus'ab b. Umeyr'in burada yetmişmiş olmasıdır. (İbn Hişam 1426/2005: 76; İbn Sa'd I, 220)

d. Diğer yandan Mekke müşrikler, Müslümanların Kâbe'de ibadet etmelerine ve Kur'ân okumalarına engel olunca bazı Müslümanlar kendi evlerinde özel mescitler açarak hem ibadet etmişler hem de eğitimi devam ettirmişlerdir. Bunlar arasında Hz. Ebubekir'in kendi mescidinde okuduğu Kur'ân-ı Kerimi, Kureyş'in dinlediği rivayet edilmektedir. (Hamidullah 1992: 48)

e. Müşriklerin şiddeti iyice artırmaları üzerine zor şartlar içinde bulunan Müslümanları rahatlatmak için, Hz. Peygamber İslâmî öğretim için uygun olan yerler aramaya başladı. Sonra da bazı Müslümanların İslâmî öğretimi rahatça uygulayabilecekleri bir yer olan Habeşistan'a gitmelerine izin verdi. (İbn İshak I, 247; İbn Sa'd, I 205-208)

f. Peygamberliğin 12. yılında Hz. Muhammed, hac mevsiminde Medine'den gelen bir gurupla Akabe'de görüşerek onlara İslâm'ı anlattı. Onlar da bunu kabul edip kendilerine bir öğretmen gönderilmesini istediler. Hz. Peygamber de genç olmasına rağmen öğretmenlik yeteneğine güvendiği Mus'âb b. Umeyr'i gönderdi. (İbn Sa'd, I, 220)

2. Medine Döneminde Eğitim

Hz Peygamber sistemli, planlı ve programlı eğitim faaliyetine ortamın müsait olmasından dolayı Medine'de başlamıştır. Bu doğrultuda faziletli toplum oluşturmak için eğitim faaliyetine temelden başlamıştır. Bunun için öncelikle eğitim verilebilecek yerler yapmaya başladı. Bunun somut örneği de henüz hicret ederken yol üzerinde Kuba denilen yerde bir mescit inşa edilmesidir. Medine'ye hicretiyle eğitim çalışmalarının hızlandırılan Hz. Muhammed'in, insanların olgunlaşması ve erdemli toplumun oluşması için yaptığı faaliyetleri şöyle sıralayabiliriz:

a. İlk olarak inşâ ettirdiği Kuba'daki mescit, ibadet, eğitim-öğretim ve dinî aydınlanma için kullanılmıştır.(İbn Kesir 1932-1940: III, 209-210)

b. Hz. Muhammed Medine'ye hicretinin ilk yılı içerisinde, Müslümanları bir arada tutmak, ibadetleri özellikle de namazın topluca kılınmasını sağlamak, resmî kabulleri ve eğitim çalışmalarını gerçekleştirmek için çok amaçlı kendi adıyla anılan (Mescid-i Nebi) mescidi inşâ ettirmiştir. (İbn Sa'd I, 238; Hamidullah 1990: II, 767) Hz. Peygamberin verdiği değerler eğitimiyle erdemli ve güzel ahlakla teçhiz edilmiş toplumu oluşturmasında bu mescidin katkısı büyük olmuştur. İletişimin ve ulaşımın çok kısıtlı belki de hiç olmadığı bir dönemde Müslümanları burada toplayarak İslâmî öğretiyi tebliğ ediyordu. Onun bu öğretisini alan kişiler de, Allah'a ve resulüne lâyük, topluma faydalı bir fert olmaya çalışıyorlardı. Hicretten önce aynı ırktan olmalarına rağmen birbirlerine düşman olan Evs ve Hazreç kabilelerini, verdiği eğitimle aynı ideal etrafında birleştirmesi bunun açık bir delilidir.

c. Hz. Peygamber Medine'de okuma-yazmanın yaygınlaşması için meşru ve uygun her türlü fırsatı da değerlendirmeye çalışıyordu. Örneğin Bedir Savaşında Mekkeli esirlerin okuma-yazma bilenlerine, esaretten kurtulmaları için on Müslüman çocuğa okuma-yazma öğretmelerini şart koşmuştur. (İbn Hişam 567) Ayrıca okuma-yazmanın yaygınlaşması için Medine'de okuma-yazma öğretilen daha sonraki dönemlerde küttâb adında mektepler kurulmuştur. (Hamidullah 1990: II, 768)

d. Medine'de yapılan eğitim iyice yaygınlaşıp eğitim alanların sayısı artınca artık Suffe ihtiyacı karşılayamaz duruma gelmişti. Bunun üzerine İslâm Peygamberi bazı mahallelerde dâru'l-kurrâ adında eğitim kurumları açmıştır. (İbn Sa'd I, 150; Hamidullah 1990: II, 771)

3. Hz. Peygamber Döneminde Eğitim ve Öğretim Yerleri

a. Mescit (cami):

İslâm kültür ve medeniyetinin gelişmesi ve yayılmasında aktif rol oynayan mescitlerin eğitim-öğretimin gelişmesine de büyük katkısı olmuştur. Mescitlerin bu fonksiyonu, Hz. Peygamberin "Mescidü'n-Nebi'yi" (İbn Sa'd II, 4-5; İbn Kesir III, 214; Beyhakî h. 1344-1356: II, 438; Hamidullah 1990: II, 1122-1123) inşâ etmesiyle başlamıştır. Bundan dolayı İslâm'ın ilk dönemlerinde mescitler çok amaçlı olarak inşa edilerek, ibadet yeri, eğitim mekânı, mahkeme, ordugâh, yabancı elçilerin kabul yeri, danışma mahalli gibi hizmetler için kullanılıyordu. Bununla ilgili olarak genç sahabîlerden birisi olan

Abdullah ibn Amr şöyle nakletmektedir: “Bir gün Hz. Peygamber mescide girdiğinde burada iki ayrı gurup gördü. Bunlardan bir gurup nafile namaz kılıyor, diğer gurup ise eğitim-öğretimle meşgul oluyorlardı. Yanlarında durarak onlara şöyle dedi; Her iki gurup da iyi şeylerle meşgul oluyorlar, ancak Allah’tan bir şey isteyenlere, o şeyi verip vermemek tamamen O’na aittir. Fakat diğer gurup ilim öğrenerek cehaleti kovuyorlar. Ben ise Allah tarafından bir muallim olarak gönderildim.” (İbn Mâce Mukaddime, 17)

b. Suffe:

Hz. Peygamber’in Medine’ye hicretinden sonra inşa ettirdiği Mescidü’n-Nebi çok amaçlı olarak üç ayrı bölümden meydana geliyordu.

1. Namaz için geniş bir boşluk (harim),
- ii. Hz. Muhammed’in eşleri için odalar (hücreler),
- iii. Suffe denilen ve eğitim-öğretim için ayrı bir mekan.

Suffe mescidin kuzey duvarının içe bakan, üstü hurma yaprakları ile örtülü, zeminden biraz yüksekçe olan ve eğitim-öğretimin yapıldığı yerdir. Hz. Peygamber burada dersler vermiş ve henüz okuma-yazma seviyesinde olanlar için öğretmenler görevlendirmiştir. Hatta bu okulda Ubade b. Sâmî, Kur’ân, Abdullah ibn Said İbn As da okuma-yazma uzmanı olmasından dolayı Hz. Peygamber tarafından “*Hikmet Öğretmeni*” olarak görevlendirilmiştir. (İbn Abdi’l-Berr h.1318-1319, I, 15) Hz. Peygamber okuma-yazmaya büyük önem vermesinden dolayı Bedir esirlerini Suffe’de istihdam ederek, her birinin on Medineli çocuğa okuma-yazma öğretmesini sağlamıştır. (Hamidullah 1990: II, 768)

Suffe’nin öğrenci sayısı 70–100 arası olduğu tahmin edilmektedir. Ancak bunlar Suffe’de devamlı kalanlar idi (leylî). Çünkü Medine’de yatıp kalkacak yeri olmayanlar burada kalıyordu ve İslâm’ın temel esaslarını öğreniyorlardı. Bunların dışında Suffe’nin sayısı Medine’de evlerinde kalanlarla beraber gündüzleri (neharî) bazen 400’ü buluyordu.³

Suffe, daha sonraları İslâm’ı tebliğ için gönderilen öğretmenlerin yetiştiği yer olmuştur. Suffe’nin masrafları Medineli zenginler tarafından karşılanır-

3 Hamidullah Suffe’de eğitim görenlerin sayısının geceleri evlerinde kalıp gündüzleri eğitim için devam edenlerle beraber 400 kadar yükseldiğini belirtmektedir. Bu görüşte makul gelmektedir. Çünkü Medineliler de çocuklarının Hz. Peygamber’in (sav) terbiyesinde yetişmesini arzu edebilirler. Bu açıdan Suffe’de eğitim görenlerin sayısının 400 belki de daha fazla olabileceği gayet doğaldır. (Bkz; Hamidullah, 1990: II, 769)

dı. Örneğin bir defasında Temim kabilesinden 80 kişi burada kalmış ve Sa'd b. Ubade her gün bunların yiyecek ve içeceğini vermiştir. (İbn Sa'd h.1358: I, 14; İbn Hacer h.1348: III, 475)

c. Dâru'l-Kurrâ:

Suffe'nin eğitim-öğretim için yetersiz kalması üzerine Hz. Peygamber, bazı mahallelerde Dâru'l-Kurrâ, ilkokul yahut hazırlık okulu seviyesinde bir okul açmıştır. Bunun ilk örneği de hicretin ikinci yılında Mekreme b. Nevfel'in evindeki Dâru'l-Kurrâ'dır. Ayrıca Kuba mescidinde de böyle bir okulun varlığı rivayet edilmektedir. Çünkü Hz. Peygamber sık sık buraya gelerek eğitim-öğretime nezaret ederdi. Mekreme b. Nevfel'in evinde bulunan Dâru'l-Kurrâ'da Kur'ân öğretimi yapılırdı. Bedir savaşından sonra Medine'ye gelen Abdullah İbn Mektum burada misafir olmuştu. (İbn Abdi'l-Berr I, 247)

d. Küttâb:

Bazı kaynaklar Hz. Peygamber devrinde bilhassa çocuklara okuma-yazma öğretilen küttâbların açıldığından haber vermektedir. (Çelebi 1976: 35-38) Küttâblarda görev yapan öğretmenlerin çoğunluğunun gayrimüslim olduğu için bu kurumlarda sadece okuma-yazma eğitimi verildiği kuvvetli bir ihtimaldir. (Fazlurrahman 1981: 2-28)

4. Öğretmen-Öğrenci (Muallim-Talebe) Durumu:

a. Öğretmen:

Eğitim-öğretimin temel direği öğretmendir. Bir uzmanlık mesleği olan öğretmenlik, hammaddesinin insan olmasından dolayı diğer mesleklerden daha büyük önem arz etmektedir. Öğretmenin ilk görevi, hammaddesi olan insana bilgi akışını sağlayıp, onu maddi ve manevî yönden terbiye ederek istenilen şekle getirmesidir. Öğretmenin yaptığı bireysel anlamda öğrencinin erdemli bir fert olarak geleceğini kurma, sosyolojik anlamda ise geleceğin erdemli toplumunu oluşturma faaliyetidir. Bundan dolayı da İslam toplumlarında öğretmenin konumu farklı olmuş ve her dönemde itibar görmüştür.

Kur'ân'ın ifadelerine göre insan bu dünyaya öğrenerek, mükemmele ulaşmak için gönderilmiştir. (Bakara 2/30-31; Rahman 55/1-4; Alak 96/1-5) Çünkü insan doğuştan bazı bilgi ve tekniklere sahip olmaktan ziyade potansiyel bir öğrenme ve ifade yeteneği ile dünyaya gelmiştir. Bundan dolayı insanın Yaratıcısı ve Terbiye edicisi onu başıboş bırakmamıştır. Bazı bilgiler

kazanması ve beceriler elde etmesi için peygamberler göndermiştir. Peygamberler insanları hem maddî hem de manevî alanda eğitmek için gönderilmiş ve insanlığa örnek olmuşlardır. Kur'ân'ın bu konudaki ifadesi ise şöyledir: *“Peygamberler sizin için en güzel örnektir.”* (Ahzâb 33/21)

Hız. Muhammed de Allah'ın kendisini güzel ahlakın gereğini yapmak ve insanî değerleri öğretmek için bir muallim olarak gönderdiğini belirtmektedir. (İbn Mâce Mukaddime, 17) Görevinin öğretmenlik olduğunu belirten Hız. Muhammed'in, bu yoldaki başarısında, ilâhî öğretimin yanı sıra, genetik unsurların rolünü de hesaba katmak gerekir. Çünkü okuma-yazma bilenlerin çok az olduğu bir toplumda büyümüş ve okuma-yazma öğrenmeye imkân bulmamıştır. Fakat peygamberlikten önceki hayatının doğru ve güvenilir kişiliğe sahip olması, onu kuvvetli bir sezgi ve ahlakî şuurla içinde yaşadığı toplumun kötü fiillerinden korumuştur. Buna göre öğretmenlik mesleğinde yaratılıştan bir yönelişin de rolünün olduğu ortaya çıkmaktadır.

Hız. Muhammed kendisinin öğretmen olduğunu belirttikten sonra yardımcı öğretmenler atamış ve âlimleri peygamberlerin vârisleri kabul ederek (Buharî, İlim, 10) bilenlerin bilmeyenlere öğretme sorumluluğunu bir prensip olarak ortaya koymuştur. (Buharî İlim, 9) Buna göre donanımlı yani muhataplara faydalı olacak *“bilgi ve kültür birikimine sahip”* olmak, öğretilmekte aranan özelliklerin başında gelmektedir. Bunun yanında öğretilmekte bilgidenden başka kabiliyetleri ortaya çıkarıcı ve yönlendirici vasıflar da aranmıştır. Çünkü Hız. Peygamber, çok seçkin sahabeler varken Akabe biatlerinden sonra Medine'ye, öğretmenlik yeteneğine güvendiği Musâb b. Umeyr'i göndermiş ve o da şartların çok zor olmasına rağmen görevini başarıyla yapmıştır.

Hız. Peygamber döneminde öğretmenlerle ilgili diğer bir konu da onların ücret alıp almama hususlarıdır. Eldeki mevcut kaynaklara göre bu dönemde din eğitimi veren öğretmenlere ücret verilmediği anlaşılmaktadır. Hatta Hız. Peygamber öğretmenin hediye almasını dahi kabul etmiyordu. Örneğin, bir gün bir öğrenci, Ubâde b. Sâmit'e bir ok yayı hediye etmişti. Bunu öğrenen Hız. Peygamber'in Ubâde b. Sâmit'e tepkisi sert olmuştur. (İbn Mâce Ticaret, 9) Fakat Hız. Peygamber döneminde birtakım tartışmalardan sonra ücret alınabileceğine dair bazı örnekler gösterilmiştir. (Hamidullah 1990: II, 71)

b. Öğrenci:

Her öğretim sistemi temelde bir insan anlayışına dayanır. Öğretimin amacı, insanı sadece tabiat bilgisine sahip kılmak değil, mümkün olduğu kadar onun davranışlarını olumlu yönde geliştirmek, yeteneklerini en iyi şekilde

ortaya koymasına yardımcı olmak suretiyle çevresine intibakını sağlayarak erdemli bir fert olmasını sağlamaktır.

İnsan bilgisiz olarak dünyaya geldiğinden, eğitime şiddetle muhtaç olan bir varlıktır. Eğer insan iyi bir eğitime ve kontrole tâbi tutulmazsa genellikle bencilliği ön plana çıkar. Kur'ân'ın ifadelerine göre aşağı ve ilkel arzularının esiri (Meryem 18/59; Hac, 22/66; Muhammed 47/16) olan insan bir anlamda hayvana benzemekte ve hatta çok defa bu seviyenin altına da düşmektedir. (Furkan 25/44; Muhammed 47/12) Bu hali onun idrakini bozmakta, doğru düşünüp gerçeği görmesine, olaylardan ibret almasına engel olmaktadır. (İbrahim 14/43; İsrâ 17/97; Enbiyâ 21/45; Neml 27/66; Rûm 30/52; Câsiye 45/23, vd.) İnsan, dünya hayatının oyun, eğlence, konfor, mal ve makamına kendini kaptırmaktadır. (İbrahim 14/3; Nahl 16/107; Meryem 19/73; Câsiye 45/24; Ahkâf 46/20; Hadîd 57/29; Alâ 87/16; vd.) Bencil isteklerinin artmasıyla toplumda ve şahsında birtakım zararlı sonuçlar görülmektedir. O insan inat, kibir, başkalarının hakkında tecavüz ve bozgunculuk gibi kötü hasletler içine düşmektedir. (Nisâ 4/64; Furkân 25/21; Şuarâ 26/152; Fecr 89/17–20)

Kur'ân-ı Kerim, insan için bunların kötü olduğunu belirttiikten sonra, kişinin nasıl olması gerektiğini bildirmektedir. Böylece Kur'ân'a göre taallümle (öğrenerek) mükemmele ulaşmak için bütün insanlar ilme taliptir, öğrenmeye muhtaçtır. Çünkü insan eğitimsiz bırakıldığında başta insan olmak üzere diğer varlıkların kıymetini idrakten mahrum olabiliyor. Onun öğrenmeye, iyiye, güzele ve mutluluğa ulaşması için, şiddetle ihtiyacı vardır. İnsan eğer öğretimden uzak kalırsa kendi ilahlığını ilân etmekte ve maddî unsurların her şeyi yapabileceğini zannetmektedir. (Yunus 10/68; Mü'minûn 23/117; Ankebût 29/61–63; Mü'min 40/12) Hz. Peygamber insanların bu hususiyetlerini gayet iyi bildiği için eğitiminin temelini buna göre şekillendirmiştir.

İslâm'ın ortaya çıkışıyla bu çağrıya cevap veren herkes, Kur'ân'ın ifadesiyle öğrenci, peygamber de muallim konumundaydı. Hz. Muhammed bu anlayış içerisinde yaptığı geniş çaplı bir eğitim ile insanlardaki kötü huy, karakter ve davranışları kaldırıp, yerine güzellerini koymaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Hz. Peygamber, Mekke'de ilk yıllarda Müslüman olanlara pedagojik ve psikolojik eğitimi Erkâm'ın evinde vermişti. Öğrenci sayısının çok az olduğu bu evde (eğitim merkezinde) ders alanların yetişkinler olduğu bilinmektedir. (İbn Abdi'l-Berr I, 288-289)

Medine döneminde, eğitim-öğretim çalışmalarının ortamın da müsait olmasından dolayı, planlı ve programlı yapıldığını belirtmiştik. Çünkü inşa edilen mescit, suffe, dâru'l-kurrâ ve küttâblarda özellikle çocuk öğrencilerin eğitim-öğretim gördükleri rivayet edilmektedir. Ancak Suffe'nin 400'e kadar

ulaşan öğrencileri arasında büyüklerde de bulunmaktaydı. Çünkü Hz. Muhammed, Medine döneminde her yaş ve guruptaki öğrencilere ayrı programlar yaparak yetişmelerini sağlamaktaydı. (İbn sa'd II, 115-117)

c. Kadınların Eğitimi:

İslâmî çağrının ilk dönemindeki eğitim-öğretimden bahsederken kadınların eğitiminden bahsetmeden geçmek bir eksikliklerdir. Çünkü Allah Resulü sadece erkeklerin değil, kadınların da temel eğitime tâbi tutulmasının gereğini genel bir prensip olarak kabul etmiştir. Hz. Peygamber bir kişinin sahip olduğu cariyesine dahi iyi bir tahsil vermesini emretmektedir. (Buharî İlim, 41) Hatta bu çalışmasını ve düşüncesini şu sözüyle vurgulamıştır. “*İlim öğrenmek her Müslüman kadın ve erkeğe farzdır.*” (İbn Mâce Mukaddime, 17)

Hz. Peygamber döneminde yukarıda söz edilen eğitim kurumlarında kadın öğrencilerin olup olmadığını bilmemekteyiz. Ancak Buhârî'nin bildirdiğine göre, kadınların müracaatı üzerine Hz. Peygamber'in haftanın bir gününü onlara ayırdığı ve o günde kadınların sorularına cevap verdiği nakledilmektedir. (Buharî İlim, 45) Ayrıca Hz. Peygamber'in kadınlara ders verdiği ve sorularını cevaplandırıldığını bildiren rivayetler de mevcuttur. (Buharî İlim, 45) Hz. Aişe, Ensâr kadınlarının eğitim-öğretim almada rahat davranarak, kendilerine utanmalarının engel olmadığını hayranlıkla ifade etmektedir. (Buharî İlim, 50)

Kadınların eğitiminde Hz. Peygamber'in hanımlarının da aktif görev aldıklarını görmekteyiz. Mesela Hafsa okuma-yazma bildiğinden ona yardımcı olmaktaydı. (Bkz: Buharî “İlim, 27”, “Nikâh 33”, “Megazi 12”, Fezailü'l-Kur'an, 3”; İbn Sa'd VIII, 81-86) Hz. Aişe kadınların müracaat ettikleri öğretmenleri idi. Hz. Peygamber'in aile hayatı, kadın-erkek ilişkileri ve kadın halleri ile ilgili sözlerini ondan öğreniyorlardı. Hatta Aişe hukuk alanında yüksek bir bilgiye sahip olduğundan, halifeler döneminde, bilgin erkek hukukçular tarafından bilgisine başvuru alan kişiler arasında olmuştur. Ayrıca Hz. Aişe, şiir, tıp, Arap Tarihi (Eyyâmu'l-Arap) ve Arabistan kabilelerinin soy kütükleri hakkında derin bir bilgiye sahipti. (İbn Sa'd IV, 189) Diğer yandan Kur'an, Hz. Peygamber'in eşlerine öğretimle meşgul olmaları için mecburiyetler de yüklemiştir. (Ahzâb 33/21)

5. Öğretim Konuları:

Bir muallim olarak gönderilen Peygamberin, öncelikle kendisine indirilen bilgileri insanlara aktarması en önemli görevi olmuştur. Yani Nebevî öğretimin yegâne gayesi ilahî mesajların duyurulması idi. Yüce Allah ayrıca Peygamberine indirdiği bilgilerin, uygulanmasını da emretmektedir. (Ahzâb 33/21) Hz. Peygamber de bunu hakkıyla gerçekleştirmiştir ki, bu uygulamaya geniş anlamıyla sünnet denilmiştir.⁴ Dolayısıyla Hz. Peygamber döneminde eğitimin konusunu öncelikle Kur’ân’ın, sünnetin ve bunların temelini yazının oluşturduğu ortaya çıkmaktadır.

a. Kur’ân:

Hz. Peygamber kendisine indirilen âyetleri önce “*vahiy kâtipleri*” ne yazdırmakta, sonra da insanların öğrenmesi için hem tebliğ etmekte hem de ihtiyaç halinde açıklama yapmaktaydı. Kur’ân’da anlatılan konulardan ve haberlerden özellikle *tevhit (Allah’ın varlığı ve birliği)*, *nübüvvet (peygamberlik)*, *haşir(öldükten sonra dirilme)*, *ibadet ve adaletle* ilgili konuları öğretmeye çalışmaktaydı.

Muhatap olan insanlar Kur’ân’ı okuyarak ve peygambere uyarak gerçeği öğrenmeli (iman), Allah’a yönelip (ibadet) diğer varlıklara sevgiyle açılmalıdır (ahlak). Böylece İslâm’ın ilk döneminin öğretim konuları arasında Kur’ân ilk sırayı almıştır. Bu doğrultuda onu okuma, anlama, anlatma ve izah şekilleri de Kur’ânî eğitimin temelini oluşturmuş ve daha sonraki dönemlerde bununla ilgili birçok ilim dalı ortaya çıkmıştır.

b. Sünnet:

Sünnet Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirleridir. (Koçyiğit 2003: 9-10) Hz. Muhammed’in kendisine indirilen bir âyeti açıklaması ve bir emrin uygulamasını yapması sünnet olarak adlandırılmıştır.

İlk dönemde sünnetin yazıyla tespitine izin verilmemiştir. Çünkü eğitim yönünden belli bir seviyeye ulaşılmadığından, Hz. Muhammed’in kendi sözlerinin Kur’ân ayetleriyle karıştırılma endişesi vardı. (Müslim Zühd, 72; Tirmizî Ebvâbu’l-İlim, 11) Zamanın ilerlemesiyle Sahabenin yazı hâkimiyetinin artması ve eğitim düzeyinin yükselmesi üzerine Hz. Peygamber bazı sahabenin sözlerini, yazıyla tespitine izin vermiştir. (Suyutî h.1307: 150-151) Böylece Hz. Peygamber döneminde sünnet eğitiminin genelde şifahî olduğunu anla-

4 Geniş bilgi için bkz; Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 2003, s. 1-8.

maktayız. İlahî davetin ilk muhatapları olan sahabiler, bahsedilen eğitim kurumlarında olsun, sohbet ve özel toplantılarda olsun Hz. Peygamber'in çeşitli konulara ilişkin fikirlerini öğrenmeye çalışmışlardır. Ondan duyduklarını bazıları ezberleyerek bazıları da yazarak korumuşlardır. Hz. Peygamber'in vefatıyla da sözlerini ve fiillerini insanlara ulaştırmak için seyahatler yapmışlardır.

Sonuçta başlangıçtan itibaren İslâmî eğitimin bu iki kaynağından (Kur'ân ve Sünnet) birçok öğretim konusu ortaya çıkmış ve hatta ilim dalları doğmuştur.

c. Yazı:

Sözlerin bazı işaretlerle ifadesi demek olan yazının, kültür ve medeniyetin korunması ve aktarılmasında çok kıymetli bir araç olduğu bir gerçektir. Bunun önemini en iyi şekilde bilen Hz. Peygamber, öncülüğünü yaparak oluşturmaya çalıştığı büyük bir kültürün, başlangıçtan itibaren yazı ile tespit edilip kayıt altına alınmasına azami gayret göstermiştir. Bu amacın gerçekleşmesi için de İslâm'ın ilk döneminde yazı öğretimi büyük önem kazanmış ve her türlü tedbirler alınmıştı. Yazı öğretiminde din ayırımı gözetilmeyerek müşrik, Yahudi ve Hıristiyanlardan da istifade edilmiştir. (Ahmed İbn Hanbel h. 1313: I, 147) Kurulan bazı okullarda sadece yazı öğretilmiştir. Suffe'de Hz. Peygamber'in olmadığı zamanlarda bazı öğretmenler okuma-yazma öğretmekteydi. Dârü'l-Kurrâlarda da aynı dersler veriliyordu. Sadece çocukların devam ettiği Küttâblarda ise öncelikle okuma-yazma dersi verilmekteydi.

Dinî öğretimin dışında Hz. Peygamber, diplomatik ihtiyaçlardan dolayı Zeyd b. Sabit gibi yetenekli bazı kişilerin yabancı dil öğrenmesini sağlamıştı. Bu maksatla Zeyd'in Farsça, Yunanca, Kıptice ve Habeşçe öğrendiği rivayet edilmektedir. (İbn Abdi'l-Berr I, 194)

Bunların dışında Hz. Peygamber, görgü kurallarının öğretilmesini, (Müslim Ferail, 18) çocukların yedi yaşından itibaren namaza alıştırmalarını (Ebu Davud Salat 26) onlara ödülleri verilerek güzel terbiye edilmesini tavsiye eder. (İbn Mâce Edeb, 3) Okuma-yazmanın dışında ailelerin çocuklarına hesap, okuma, yüzme, sağlıkta ilk yardım bilgileri kazandırmalarını, ayrıca kadınlara dokuma, eğirme işleri, görgü kuralları, Nûr suresi ile ilmihal öğretmelerini tavsiye etmekteydi. (Şevkânî h. 1357: VIII, 213; Kettânî h. 1346: I, 50-51) Hatta Hamidullah'ın tespitine göre Hz. Peygamber'in estetik, güzel sanatlar yani şiir, musiki ve mimarî üzerinde de eğitim çalışmaları olmuştur. (Hamidullah 1990: II, 740-751)

B. Hz. Peygamberin Din Eğitimi Kullandığı Bazı Metotlar

Dini davette, dinî bilgilerin öğretilmesinde diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi bazı metotlara uyulması gerekmektedir. Çünkü o dinin tutunabilmesi, bir bakıma davet metoduna bağlıdır. Bundan dolayı Yüce Allah Kur’ân’da Peygamberini yönlendirmek için, “*Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle çağır, onlarla en güzel şekilde mücadele et!*” (Nahl 16/125) demektedir. Bu güzel öğrenme ve çağrı yolunu belirten bazı metotları, Kur’ân’ın yönlendirmesi ve Hz. Peygamberin ifadelerine göre şöyle sıralayabiliriz:

1. Eğitimi verirken, insanlara zorluk çıkarmadan, nefret ettirmeden, mümkün olduğunca kolaylaştırmak ve aldıkları eğitimin sonunda ulaşacakları imkânları müjdelemek. (Kamer 54/17, 22, 32,40; Buharî Cihad, 164)

2. Eğitim ve öğretim işi zor olmasından dolayı, bunu yaparken karşı karşıya kalınan güçlük, engel, sıkıntı, eza ve cefalara karşı sabırlı olmak. (Enfâl 8/46; Tâha 20/130; Secde 32/24)

3. Eğitim ve öğretim çalışmalarını zorlamadan, hoşgörülü davranarak, yumuşaklıkla, empati yaparak gerçekleştirmek. (Yunus 10/99; Tâhâ 20/44)

4. Eğitimde yönlendirme yaparken, insanlara öğüt vermeye bıkmadan ve usanmadan devam etmek ve tekrar tekrar hatırlatmak. (Zâriyat 51/55; Tûr 52/29)

5. Eğitimi, muhatap kitlenin anlayacağı, açık ve net şekilde yapmak. (Nahl 16/35, 82)

6. Eğitim ve öğretimi kişilerin anlayacağı seviyede yapmak. (Buharî İlim, 49)

7. Eğitim ve öğretimde muhatapları verilen bilgiler ve bazen da sorularla düşünmeye yöneltmek.⁵

8. Yapılan eğitim ve öğretimde samimi olmak, yani yapılacak olan hususlarda önce kişinin kendisinin örnek olması ve yapmadığı şeyleri söylememesi. (Ar’âf 7/176; Yunus 10/24; Haşr 59/21)

Ayrıca din öğretiminin büyük ölçüde sözlü davet ve takrire dayandığı görülmektedir. Bir bakıma din, Hz. Peygamber’in de belirttiği gibi nasihatten ibarettir. (Buharî Kutabu’l-İlim, 42; Müslim İman, 95) Şüphesiz dinin benimsenmesi ancak Kur’ân’ın çizdiği medeni çerçeve içinde sunulması sonucunda mümkün olabilmektedir. Ancak bu davetin Peygamber’in şahsiyet gücünden

⁵ Kur’ân bu hususu genellikle âyet sonlarında defalarca vurgulayarak, insanı düşünmeye çağırmaktadır.

büyük bir canlılık ve etki kazandığını unutmamak gerekir. Hz. Peygamber'in öğretimi sunuşunda tespit edilen bazı hususları şöyle değerlendirebiliriz:

1. Hz. Peygamber bir şeyi anlatırken yavaş yavaş, açık ve net bir şekilde konuştuğunu ve söylediklerinin anlaşılması için önemli noktaları üç kere tekrar ettiğini görmekteyiz. (el-Cevzî 1369/1950: I, 46)

2. Hz. Peygamber öğretim sırasında soru sorulmasını teşvik etmiştir. Abdullah b. Ömer, mescitte bir adamın ayağa kalkarak soru sorduğunu ve Hz. Peygamber'in de ona cevap verdiğini rivayet eder. (Buharî İlim, 53) Ebû Hureyre de şu olayı nakletmektedir: *"Bir toplantıda Hz. Peygamber, bize çeşitli konularda bilgi verirken bir Bedevî sokulup "Kıyamet ne zaman?" diye sordu. Hz. Peygamber sözünü bitirdikten sonra bedevînin sorusuna cevap verdi."* (Buharî İlim, 53) Bazen de dinleyenlerin dikkatini çekmek ve ilgilerini artırmak için Hz. Peygamber, soru sormuştur. (Heysemî h. 1352-1353: I, 155-156)

3. Hz. Peygamber konuşmasında dinleyicilerin eğitim, kültür ve algılama seviyelerini dikkate almıştır ve eğitim ve öğretim görevinde bulunacaklara şu tavsiyelerde bulunmuştur: *"İnsanlara Rablerinden bahsettiğiniz zaman anlamayacakları dilden konuşmayınız."* (Kettânî II, 316)

4. Öğrencilerin ilgi ve isteklerini göz önünde bulundurarak dersleri onların dikkatle takip edebilecekleri bir program içerisinde vermiştir. (Buharî İlim, 11) Bu konuyla ilgili olarak Abdullah İbn Mes'ûd, şöyle demiştir: *"Sizi bıktırmaktan çekiniyorum. Hz. Peygamber de böyle bir endişeden dolayı belirli zamanlarda vaaz ederdi."* (Buharî İlim, 12; Müslim Kıyamet, 19)

5. Hz. Muhammed dersin daha iyi anlaşılması için bazen konuyu hikâyelerle dramatize etmiştir. Bir sohbet sırasında bir mağarada kapalı kalan üç kişinin, Allah rızası için yaptıkları çalışmalardan dolayı oradan nasıl kurtulduklarını anlatmıştır. (Müslim Rik'a, 27)

6. Gerektiğinde konuyu bir takım çizgilerle şematik olarak göstermiştir. (Buharî Rekaik, 3)

7. Anlattığı konuyu benzetme ve örneklerle açıklamış ve bir defasında namazın manevî etkisi şöyle anlatmıştır: *"Düşünün ki, bir kimse her gün beş kere evinin önünden akan bir nehirden yıkansa, onda kirden pastan bir şey kalır mı? Huzurundakiler; "Hayır kalmaz" dediler. İşte beş namaz da böyledir. Allah bunlarla hataları yok eder."* (Tirmizî Edeb, 80)

C. İslâm Eğitim Sisteminin Temel Özellikleri

Hz. Peygamber'in yaptığı eğitim ve verdiği bilgiler ışığında İslam eğitim sisteminin temel özelliklerini şöyle belirleyebiliriz:

1. Bir Müslüman için İslâm'ı hakkıyla yaşayabilecek kadar temel bilgileri öğrenmesi farzdır. Hatta hayatını sürdürebilmesi için de gerekli bilgileri alması acil bir ihtiyaçtır. İlimin elde edilmesini temel ilke kabul eden İslâm'ın ilk emri de bundan dolayı “*oku*” olmuştur. (Alak 96/1)

2. İslâm'da ilmi öğrenmek farz olduğu gibi, ilmi paylaşmak, erdemli kişilerin sayısını artırmak için öğretmek de farz olmuştur.

3. İlim öğrenirken veya öğretirken ruhî, ahlakî ve insanî değerler üzerinde titizlikle durulmuş, erdemli fert ile toplumun oluşmasına büyük önem verilmiştir.

4. Eğitim yapılırken, Allah'ın rızası ve bireyin ve toplumun iyiliği düşünülmüştür. Bu doğrultuda eğitim ve onunla verilen ilim hiçbir maddî karşılık beklemeksizin, Allah'ın rızasını kazanmak ve kamu yararı için yapılmıştır.

5. İslam'da Müslüman olan bütün toplum ve yaş gurupları arasında insanlar, çocuklar, yetişkinler, okur-yazar olanlar ve olmayanlar olsun, ilim öğrenmeye arama ve araştırmaya teşvik edilmişlerdir.

6. Allah'ın elçisi “*kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz*” (Buharî Cihad, 164) diyerek kişinin durumuna, yeteneklerine ve kültür seviyesine göre eğitim verilmesini tavsiye etmiştir. (Buharî İlim, 49)

7. Eğitimin temel ilkelerinden birisi de kişiliğin gelişmesidir. İslamî eğitimde ihmalî düşünülmeyen bu hususun, azami ölçüde uygulanması için çaba gösterilmiştir. Her öğrencinin yetenek ve maharetinin gelişmesi ve topluma yararlı hale gelmesi için geniş fırsatlar verilmiş ve her çocuğun Allah'ın bir emaneti olduğu kabul edilmiştir.

8. İslâmî eğitim sistemi, her öğrenciye, ferdî ve toplumsal sorumluluklar yükleyerek, onu, Allah'ın ve Peygamberinin emirlerini yerine getirecek şekilde terbiye eder. Çünkü İslam'da birey yaptığı her davranışından sorumlu olacağından, fiil ve sorumlulukların öğrenilmesine büyük önem verilmiştir. (Buharî Nikâh, 90)

Sonuç

Hz. Peygamber, taklit, ilgisizlik, körü körüne yönelişlere sahip, kız çocuklarını diri diri gömecek kadar kalpleri katılaşmış, acıma hissini kaybetmiş,

kısacası dinî ve ahlakî özelliklerini kaybetmiş bir toplumu kısa bir süre içerisinde eğiterek insanlığın yıldızları yapmıştır. Dinî, ahlakî ve kültürel değerlerden uzak olan toplum, “mekarim-i ahlak” ve “mehasin-i edeb”ten tamamen yoksundu.

Hız. Muhammed getirdiği değerler, uyguladığı eğitim ve öğretim sistemiyle muhatap olduğu o toplumun kötü ahlakını kaldırarak, güzel ahlakla donatmıştır. Birbirlerini basit sebeplerle öldüren o vahşi insanları daha sonraki nesillere muallim yaparak, medeniyet dünyasında, medenilere önder konuma çıkarmıştır. Hâlbuki pedagojik ve psikolojik metotların iyice ilerlediği günümüzde insanları sigara, alkol ve uyuşturucudan korumak için modern eğitim ve öğretim verilip külliyetli yatırım ve harcamalar yapılmasına rağmen yine de istenilen şekilde başarılı olunamamaktadır. Fakat Hız. Muhammed fanatik, asabî ve inatçı toplumların kötü ahlakını az bir kuvvetle kısa sürede kaldırarak, yerlerine yüksek, nezih ahlak ve âdetler ikame etmiştir. Bu konuda Müslüman olmadan önce, şefkatsiz, merhametsiz ve taş yürekli olup kızını diri diri toprağa gömen, İslâm’dan sonra da hilâfeti döneminde toplumu ayakta tutan temel değerlerden asla taviz vermeyerek adalette timsal olan Hız. Ömer en güzel örnektir.

Hız. Peygamber, yaptığı eğitim çalışmalarında büyük oranda başarılı olduğunu görmekteyiz. Onun eğitim alanında yaptığı faaliyetler sonucunda ortaya koyduğu somut sonuçlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Yazımızın başından beri vurgulamaya çalıştığımız gibi geri kalmış, vahşet ve bedevilik içinde bulunan bir toplumu verdiği eğitimle, istenilen yönde değiştirmiş ve insanların en faziletli kişileri yapmıştır.

2. Yazının gelişmediği, okuma-yazması çok az belki de hiç olmayan bir toplumun eğitim seviyesini yükseltmiştir. Yazıyı geliştirmiş, okuma ve yazmanın önemini belirterek oranı yüksek seviyelere çıkarmıştır.

3. Hız. Peygamber verdiği eğitimle insanın yaratıkların en şerefli olduğunu belirterek, insanların birbirlerine saygılı olmalarını sağlamış, sınıf ayırımını ortadan kaldırmıştır. Bundan dolayı en önemli reformu, köleliğin kaldırılmasına yönelik çalışmalara öncülük etmesi olmuştur.

4. Hız. Peygamber dil öğreniminin önemini de vurgulayarak, yabancı dil öğrenmeyi teşvik etmiştir.

5. Hız. Muhammed, eğitimde cinsiyet ayırımı yapmadan ilim öğrenmenin hem kadın hem de erkeklere farz olduğunu belirmiş ve bu anlayışı bizzat hayata geçirmiştir.

6. Eğitim anlayışıyla, bu günün pedagoğ ve psikologlarına öncülük etmiş ve bu alanda bazı yöntemler ortaya koymuştur. Bu gün modern eğitimin birçok yöntemleri, on beş asır önce Hz. Muhammed tarafından uygulanan metotlardır.

Kaynaklar

- Ahmet Çelebi (1976). *İslam'da Eğitim ve Öğretim Tarihi*. (Ter. Ali Yardım) İstanbul.
- Ahmed b. Hanbel (1313). *Müsned*. Mısır.
- Altıntaş, Halil-Şahin, Muzaffer (2010). *Kur'ân-ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 20. Baskı.
- Berkî, Ali Himmət (1982). *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*. İstanbul: Hikmet Yay. (3. Baskı).
- Beyhakî. *es-Sünenü'l-Kübra*. Haydarabat h. 1344–1356.
- Buhârî (1992). *Sahih*, İstanbul: Çağrı Yay.
- Celaleddin es-Suyutî (1307). *Tedribü'r-Râvî fî Şerhi Takribi'n-Nebevî*. Kahire.
- Fazlurrahman (1981). *İslam*. (Ter. M. Aydın-M. Dağ), İstanbul.
- Hamidullah, Muhammed (1992). *İslam Müesseselerine Giriş*. (Ter. İhsan Süreyya Sırma), İstanbul.
- Hamidullah, Muhammed (1990). *İslam Peygamberi*. Ter. Salih Tuğ, İstanbul.
- Heysemî (1352-1353). *Mecmau'z-Zevaid*. Kahire.
- İbn Abdî'l-Berr (1318–1319). *el-İstiâb fî Mârifeti'l-Ashab*. Haydarabad.
- İbn Hacer el-Askalânî (1348). *Tehzibü'l-Tehzib*. Haydarabad.
- İbn Hişam (1426/2005). *es-Siretü'n-Nebeviyye*. (Tahkik; Mustafa es-Saka-İbrahim el-Ebyarî-Abdulhafiz Şelbî) Dâru İbn Kesir, Şam-Beyrut.
- İbn Kayyim el-Cevzî (1369/1950). *Zâdu'l-Mead*. Kahire.
- İbn Kesir (1932–1940). *el-Bidaye ve'n-Nihaye*. Kahir.
- İbn Mâce (1992). *Sünen*. Çağrı Yay. İstanbul.
- İbn Sa'd (1405/1985). *Tabakâtu'l-Kübra*. Dâru's-Sâdır, Beyrut.
- el-Kettanî, Abdu'l-Hayy (1346). *et-Teratibu'l-İdâriyye Nizamu'l-Hükûmeti'n-Nebeviyye*. Fas (Fas).
- Koçyiğit, Talat (2003). *Hadis Usulü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Muhammed İbn İshak (1424/2004). *es-Siretü'n-Nebeviyye*. (Tahkik; Ahmed Ferid el-Mezîdî) Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, (I. Baskı) Beyrut.
- Müslim (1992). *Sahih*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Parladır, Selahaddin (1994). “Asr-ı Saadet'te Eğitim”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*. İstanbul.
- Şevkânî (1357). *Neylü'l-Evtâr*. Kahire.
- Tirmizî (1992). *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yay.